

СМЕРНИЦЕ ЗА РАД СА ГЛУВИМ СПОРТИСТИМА

Милена Кордић, Јасмина Карић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду, Србија

Сажетак

Рад је настао са жељом да се стручњаци из света спорта упознају са феноменом глувоће и културом која се у оквиру истог развила. Спорт заузима посебно место у заједници и култури глувих особа. Из тог разлога, истакнут је значај спортских активности за глуве и усмерена је пажња на допринос глувих у свету спорта, који се развио у оквиру феномена, каква је глувоћа. Посебно је наглашена друштвена улога спорта и њен значај у имплементацији социјалне инклузије. Циљ рада је да анализом доступне литературе из периода од 2000-2022. године утврди колико је разрађена инклузивна перспектива спорта у контексту друштвене промене, каква је акултурација и да се понуде конкретне смернице које би олакшале упознавање, а самим тим и прихватање особености и вредности културе глувих. За претраживање литературе, коришћени су следећи претраживачи: Ebscohost, ScienceDirect, Wiley Inter Science i SpringerLink, KoBSON, Google Scholar. Резултати настали прегледом литературе указују на значај улоге спортских тренера у креирању подстицајне климе, као и да спорт пружа велике могућности у нивелисању разлика које глувоћу и културу глувих смештају у контекст хендикепа. Наведене су и описане конкретне смернице које не само да служе да се спортски стручњаци упознају са глувима, већ и да се обогати рад у свету спорта који уједно и води ка суштинском остварењу социјалне инклузије.

Кључне речи: ГЛУВОЋА / СПОРТ / ИНКЛУЗИЈА / СМЕРНИЦЕ

УВОД

Глувоћом се сматра сваки случај тоталне или практичне глувоће код којих овакво стање слуха узрокује ограничење перцепције говора као и комуникацијских способности човека. Тотална глувоћа подразумева потпуни губитак слуха, где особа ни уз најјаче појачање не може да успостави контакт са звуком, док код практичне глувоће постоје минимални остаци слуха, али се они ни уз помоћ слушних помагала не могу искористити и омогућити перцепцију и развој говора (Веселиновић и Славнић, 2015).

Ограниченост у стицању искустава путем вербалних порука довела је до тога да глуве особе кроз невербалну комуникацију развију друге форме комуникације: знаковни језик, а онда и употребу прстне азбуке (дактилологије), затим мимике и читања говора са усана. Знаковни језик представља природно средство изражавања које глувим особама омогућава стицање комуникативних, когнитивних и креативних искустава (Димић, Исаковић, 2018).

Термин „култура глувих” користи се да идентификује сет уверења, понашања и заједнички језик који користи група глувих особа. Култура глувих јесте социјална, колективна и креативна сила базирана на знаковном језику. Заснива се на гестовном говору којим се припадници ове културе служе у комуникацији, социјалним протоколима, игри, дружењу, уметности, спорту. Култура глувих је позитиван термин који истиче дигнитет и друштвени идентитет за разлику од термина слушно оштећени, глуви, наглуви који не упућују никакав посебан понос или осећање заједништва (Padden & Ramsey 1993). Заједница глувих је разноврсна мањинска културна и лингвистичка заједница која обухвата опсежну мрежу друштвених, политичких, религиозних, уметничких и спортских групација (Жижић и Јаслар, 2014). Заједнице глувих је боље схватити као језичке мањине, пре него као групе инвалида. После дугих расправа, Европска унија глувих (ЕУД) је одлучила да језичка област глувоће може да се повеже са гледиштем инвалидности, те су објавили да су оба одређења примењива и пуноважна: глуви себе виде као културну и језичку мањину. Али се они

истовремено сусрећу и са препрекама које им намеће друштво, трпе од недостатка доступности, па су стога, исто тако, и "инвалидни" (ЕУД 1997:109, према Obradović, 2016).

Прегледом литературе увиђамо да спорт представља изузетно важно средство комуникације. Спорт је извор информација од јавног и научног значаја, које доприносе унапређењу положаја особа са инвалидитетом (Martin, 2013). С обзиром да је комуникација између људи општење, обавештавање и размена мисли, и да је управо она угрожена код глувих особа, спорт се појављује као добар медијум за њено превазилажење. Комуникација обухвата, осим аудитивне, и визуелну и кинестетичку комуникацију, односно сфере у којима глуве особе нису ометене и које могу да користе (Арсић, 2013).

Спорт је феномен чији позитивни ефекти доприносе подизању квалитета живота не само код особа без инвалидитета већ и код оних са инвалидитетом. Практиковање спортских активности побољшава физичко здравље, психичко стање, степен самосталности, социјалне односе (Еминовић, 2020). Те активности су од далекосежног значаја за психофизичко прилагођавање, за победу над сопственим осећајем неспособности, за социјалну реинтеграцију, за осећање снаге и способности за живот уз сазнање да инвалидност не значи и неспособност (Кљајић и сар., 2013).

Поред истицања друштвене улоге спорта и њеног значаја у имплементацији социјалне инклузије, **циљ** рада је да анализом доступне литературе у периоду од 2000-2022. године утврди колико је заправо разрађена инклузивна перспектива спорта у контексту друштвене промене каква је акултурација и да се понуде конкретне смернице које би олакшале упознавање, а самим тим и прихватање особености и вредности културе глувих.

ЗНАЧАЈ СПОРТА ЗА ГЛУВЕ ОСОБЕ

Истраживања су показала да глуви и наглуви спортисти „подижу“ учешће у спортским активностима на један нови и потпуно другачији ниво. Професионални и рекреативни глуви и наглуви спортисти својим залагањем за спорт и спортске активности, као и њиховом промоцијом, стварају повољну друштвену атмосферу у коју могу да се укључе и остале глуве и наглуве особе и остваре социјалне интеракције на начин и у околини која им је најприроднија. У таквом окружењу могу да комуницирају на знаковном језику, да добију психолошку подршку, да постану спортисти,

спортски директори, менаџери, публика. Активно ангажовање у оваквој заједници подиже њихов ниво самопоуздања, самопоштовања и јача њихов идентитет. Поред тога, учешће у различитим спортским активностима и такмичењима пружају прилику глувим и наглувим особама да превазиђу и психичке и физичке проблеме, као и да подигну ниво субјективног доживљаја квалитета живота (Nemček, 2020).

Када говоримо о глувим и наглувим особама, пронађено је да учешће у спортским активностима доводи до побољшања у свим доменима квалитета живота и постижу више скорове у односу на особе са неком другом врстом инвалидитета (Nemček, 2020). Када су у питању домени квалитета живота, глуви и наглуви испитаници су најбоље резултате остварили у домену психичког здравља, затим у домену телесног здравља, задовољство околином и на крају најслабије резултате остварили су у домену социјалних односа. Слабији резултати у домену социјалних односа би се могли приписати баријерама у комуникацији на које глуве и наглуве особе наилазе услед немогућности коришћења оралног говора, али и неразумевања знаковног језика од стране чујућих (Црнковић и Рукавина, 2012). Такође, резултати истраживања су показали да спортски активне глуве и наглуве особе имају виши ниво самопоштовања у односу на оне које нису активне и да бављење спортом генерално позитивно утиче на њихово самопоштовање (Nemček, 2017; Ačak & Kaја, 2016).

ДОПРИНОС ГЛУВИХ СВЕТУ СПОРТА

Прва спортска друштва и такмичења глувих се јављају као резултат индивидуалних интересовања глувих за поједине спортове, а такмичења глувих развијала су се као спортске игре масовног карактера и квалитетна такмичења. Први клубови за глуве појавили су се 1888. године у Берлину, а 1922. основана је Светска организација за спорт глувих. Спортски савез глувих основан је 1953. године (Касум, 2015).

Олимпијске игре за особе са оштећењем слуха има дугу традицију. Прве Летње игре одржане су давне 1924. године и организоване су од стране Међународног спортског комитета за глуве особе. Касније, 1949. године, одржане су и прве Зимске игре за особе са оштећењем слуха. Визија организовања „Међународних тихих игара“, како су се Олимпијске игре за глуве некада звале, усмерена је на окупљање спортиста са оштећењем слуха, како би се кроз спортска такмичења ширио спортски

дух и размењивала искуства. Игре се од оснивања одржавају сваке четврте године, са изузецима, када нису одржане у периоду Другог светског рата. Сам назив Игара за особе са оштећењем слуха се мењао неколико пута. У периоду од оснивања истих до Летњих игара одржаних у Београду 1969. године, игре су се одржавале под називом „Међународне тихе игре“. Зимске игре су овај назив имале све до 1967. године. У периоду од 1969. године до 1997. године за Летње, односно од 1971. до 1999. године за Зимске, Игре су носиле назив „Светске игре глувих“. Почетком 21. века, 2003. године, долази до промене назива игара у тренутно актуелни назив – Олимпијске игре глувих (Еминовић, 2020).

Због природе оштећења, као и начина функционисања глувих, можемо разумети разлоге и потребу за организацијом овог међународног, елитног спортског догађаја. Глуви себе виде као посебну културолошку популацију и заједницу, која је довољно моћна и способна да организује сопствене спортске догађаје, у свим категоријама и на свим нивоима, а у складу са сопственим културним печатом - глувоћом. Од свог оснивања, Међународни спортски комитет за глуве особе, настоји да прати три основна циља: 1) развој и контрола физичког васпитања уопште и спорта кроз праксу, посебно за глуве особе; 2) промоција односа међу земљама које се баве унапређењем спорта глувих особа, а које својим утицајем иницирају и дају смернице за развој спорта у земљама у којима се спорт налази на нижем нивоу; 3) организује и надгледа одржавање светских (олимпијских) игара глувих, светских и регионалних такмичења (Еминовић, 2020).

Олимпијадом за глуве, ставља се посебно акценат на начине комуникације и неопходне видове подршке током такмичења. Такмичаре са оштећењем слуха карактерише одсуство телесног инвалидитета, а једино што их разликује од такмичара без оштећења јесте начин комуникације и перцепције звукова у окружењу (Касум, 2015). Оно што можемо закључити је да се спортови у којима учествују особе са оштећењем слуха не разликују у значајној мери од спортова намењених типичној популацији. Адаптације и измене су минималне, а односе се на алтернативне методе које сугеришу почетак и ток игре. На спортским такмичењима звучне сигнале замењују светлосни и други визуелни сигнали и симболи. Спортови заступљени на летњим такмичењима су: атлетика, бадминтон, кошарка, одбојка на песку, куглање, фудбал, бициклизам, рукомет, џудо, карате, голф, маунтин-бајк, стрељаштво, пливање, тенис, стони тенис, теквондо, одбојка, рвање (слободни и грчко-римски

стил). На Зимским олимпијским играма, спортисти се такмиче у алпском скијању, крос-кантри скијању, карлингу, хокеју на леду и сноубордингу. Тимови из Србије, учествовали су на Олимпијским играма глувих у Тајпеју 2009. године, Софији 2013. године и Самсуну 2017. године, са укупно 55 такмичара у индивидуалним и екипним такмичењима. Укупан број освојених медаља је три, од тога једна златна и две бронзане (Еминовић, 2020).

ИНКЛУЗИВНА ПЕРСПЕКТИВА СПОРТА

Успех који су глуви постигли у спорту упућује на то да треба гледати изван контекста инвалидности и хендикепа које им друштво намеће због природе оштећења које имају. Оно на шта се треба фокусирати јесу начини стварања инклузивног окружења, као и развој смерница за рад са оваквим спортистима у корист суштинског спровођења социјалне инклузије.

Прегледом литературе наишли смо на велики број аутора који се бавио изучавањем друштвене улоге спорта, нарочито у контексту стварања инклузивног окружења. Бављење спортом заснива се на добровољној бази и у складу са личним афинитетима. Спорт се карактерише комплексним културним процесима, базираним на друштвеној солидарности, рационализацији, идентитету, околини, естетским прописима. Наглашава се да је управо спорт имао значајнији удео у борби за равноправност. Особе са инвалидитетом, као и остале особе имају различите потребе, жеље и циљеве, али и потребу за учешћем у области спорта (Eminović et al., 2009).

Како би се обезбедило равноправно учешће у спорту и рекреацији, неопходно је сваког појединца третирати са поштовањем, уздржавати се од свих облика комуникације, контаката, акције или понашања које се може сматрати увредљивим (Fasting, Chroni & Knorre, 2014). Укључивањем особа са инвалидитетом у свет спорта и рекреације, достизањем одређених позитивних резултата, могуће је умањити негативне ставове опште популације, који се односе на тврдње да особе са инвалидитетом нису у могућности да остваре значајне успехе и постану независне (Martin, 2013).

Партиципација особа са инвалидитетом у спортским и рекреативним активностима у највећој мери корелира са квалитетом живота, стога је неопходно повећати број спортских и рекреативних услуга које заједница нуди овој популацији. И сам инвалидитет, без обзира на врсту и

узроке настанка, значајно утиче на квалитет живота који није резултат само рехабилитације, лечења и неге већ и процес задовољења потреба, остваривања интереса, властитих избора и тежњи, као и човекових способности у друштву које се мења (Potić i sar., 2014).

Спорт подстиче интеграцију особа са инвалидитетом, како у свакодневном животу, тако и у области рада, фокусирајући се на њихове способности и могућности, а не на потешкоће и умањујући стопу негативних ставова у друштвеној заједници (Devine et al., 2017).

Инклузија се најчешће тумачи као „укључивање“, придруживање већини, чиме је асимилација неизбежна. Међутим, инклузија суштински заправо представља активну партиципацију у социјалним токовима, а не пасивно придруживање појединца друштву (Romstein, 2010).

Социјална инклузија суштински говори о томе да се морају пружити могућности и дати слобода свим појединцима да остваре своју друштвену улогу, као и да имају поверење од стране других појединаца у остварењу исте. Појединац треба да има осећај да је прихваћен, односно да припада и доприноси својој заједници. Сходно томе, као два главна аспекта остварења социјалне инклузије, наводе се интерперсонални односи и учешће у животу друштвене заједнице, који се константно међусобно преклапају и надопуњују (Simplican, et al., 2015).

Баш због тог, што се социјална инклузија остварује кроз односе с другима, она се не догађа само на личном плану, већ се мора догодити и глобалном нивоу. Међутим, како би се она могла остварити на том нивоу, пре тога се мора одвијати на индивидуалном, интерперсоналном, организацијском нивоу, те на нивоу заједнице. Иако се често догађа да особа прихвати саму себе, прва препрека која се пред њу поставља је она социјалних односа. Особа, што због мањка властитих способности успостављања односа с другима, а што због ставова других, често бива одбачена, те не може напредовати према социјалној инклузији, прихватању и испуњењу својих потенцијала. Управо због тога, потребно је радити на освешћивању околине, поготово вршњака, како би појединац имао што бољи квалитет живота, те могао што даље напредовати. Социјална инклузија не придоноси само особама с инвалидитетом већ и сваком учеснику тог процеса, јер повећава толеранцију, отвара видике, те ствара чвршће и квалитетније друштво (Pać - Karega, 2019).

Учешће деце са инвалидитетом у спорту могуће је повећати, уколико се чланови друштва, посебно спортске организације и клубови, школе и родитељи деце са инвалидитетом, ослањају на со-

цијални модел и заједнички учествују у креирању таквог окружења, које ће овој деци понудити што шири спектар опција за укључивање у спортске и рекреативне активности. Понуда тих опција треба да је у складу са могућностима и интересовањима те деце, а не да се потиरे ограничењима личне или социјалне природе (Darcy, et al., 2020).

СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ГЛУВИХ ПОСРЕДСТВОМ СПОРТА

На основу претходно изложеног из прегледане литературе, долазимо до извесних премиса које би требало да усмеравају развој социјалне инклузије глувих путем спорта, као и да се оријентишу на конкретне смернице које би у овом процесу омогућиле рад са глувим спортистима. Социјална инклузија глувих посредством спорта, у својој основи, подразумева стварање услова и атмосфере у којима ће глуве особе моћи да задовоље своја интересовања и потребе, да остваре своје спортске потенцијале и да представе своју културу. Инклузивни приступ глувима, када је у питању спорт, подразумева отварање могућности глувим особама да на равноправан начин, са популацијом чујућих, узму учешће у спортским и рекреативним активностима, догађајима, такмичењима и манифестацијама. Дакле, потребно је организовати сусрет глувих и чујућих спортиста и омогућити њихову међусобну сарадњу без сегрегацијских оквира и баријера, што даље води имплементацији нове културе у популацији чујућих, као и богаћењу спортских тимова и организација новим, једнако способним и припремљеним спортистима (глувим спортистима).

Наравно, не смемо заборавити и наглашавамо да треба поштовати заједницу и културу глувих, односно њихов интегритет и постојање, као и њихову одлуку да у спортским и рекреативним активностима и догађајима учествују у оквиру савеза, организација и Олимпијских игара за глуве.

Оно што желимо да истакнемо је, да је идеја укључивања глувих спортиста у свет спорта чујућих, заснована на сусрету двеју култура, њиховој коегзистенцији, међусобном упознавању, размени вредности, прихватању, сарадњи. Циљ је да социјална инклузија глувих посредством спорта иде у два правца. Један правац би требало да води до тога, да се глуве особе не посматрају као хендикепиране особе, те да се њихов сензорни недостатак не ставља у први план, већ да се доживљавају као јединствене личности, које имају своје специфичности и које су једнако спретне и способне да на равноправан начин учествују у спорту са

чујућом популацијом. Глуве особе треба да се осете сигурно и слободно да буду то што јесу и да узму учешће у спорту, уз потпуну подршку и прихватање од стране друштва у коме се баве изабраним спортским активностима. Други правац усмерен је ка томе да се популација чујућих подстакне на промену начина и културе размишљања, уз акценат на прихватање онога што је специфично и различито. Дакле социјална инклузија мора тећи у оба смера, од популације глувих ка популацији чујућих и обрнуто од популације чујућих ка популацији глувих, уз активно учешће обеју страна. Да би се споменуте идеје покренуле и заживеле, као и да би дошло до суштинских промена, сматрамо да треба кренути мањим, али круцијалним корацима, од базичних проблема, као што су ставови и однос популације чујућих према популацији глувих.

Оно што карактерише истраживања о ставовима према глувим особама јесте прилично слагање резултата који говоре о постојању неутралних или чак претежно позитивних ставова према овој групи људи, као и то да су ти ставови позитивнији него ставови према особама са другим видовима ометености (Cambra, 2002; Emerton i Rothman, 1977; Furnham i Lane, 1984; Kluwin, et al., 2002; Nikolaraizi i De Reybekiel, 2001; Radoman, 1995).

Наиме, треба истаћи сличности и разлике, као и снаге и слабости чланова различитих социјалних група. Највиши степен генерализације позитивних промена ставова на друге чланове даље групе могућ је оваквим приступом маргинализованим групама (Dovidio, et al., 2009; Gaertner & Dovidio, 2005).

УЛОГА ТРЕНЕРА У СТВАРАЊУ ИНКЛУЗИВНО СПОРТСКОГ ОКРУЖЕЊА

Сматрамо да главна смерница за рад са глувим спортистима, а на коју треба да се надовезују све остале, управо јесте стварање инклузивног, односно мотивационог спортског окружења. Постојећа истраживања дају нам увид у то колико је заправо битно да спортски тренери учествују у креирању подстицајне атмосфере, у којој ће сви спортисти, без обзира на то да ли припадају некој маргинализованој групи или не, осетити слободу да се развијају у сваком аспекту своје личности. Мотивационо окружење које стварају спортски тренери један је од врло битних фактора који утиче на то да ли ће млади учествовати у спортским и рекреативним активностима и да ли ће исте доживети као позитивно или негативно искуство (Schaille, et al., 2017).

Предности мотивационог окружења које спортски тренери заједно са вршњацима из тима стварају, огледају се у чињеници да спортисти више уживају у спортским активностима, затим остварују бољу конекцију са спортским тренерима и постижу завидне резултате (Cumming et al., 2007; MacDonald et al., 2011; Weiss et al., 2009). Спортски тренери који су више оријентисани ка стварању мотивационог окружења помажу спортистима да покрену своју унутрашњу мотивацију, да са више самопоуздања испољавају своје компетенције, нарочито спортске и подстичу их да улажу више напора и труда (Weiss, et al., 2009; Vazou, et al., 2006; Halliburton & Weiss, 2002). Као предност се истиче и то да спортисти јачају и унапређују личне и социјалне вештине, јасније дефинишу своје циљеве и са већом жељом и сигурношћу предузимају иницијативе (MacDonald, et al. 2011).

Са друге стране, спортски тренери који су оријентисани на стварање спортског окружења где су приоритет резултати и постигнућа, а не лични напредак спортиста, изазивају негативне реакције у тиму. Настају конфликти међу спортистима, те се стварају и негативан однос и одбојност према тренеру и према спортским активностима (Ommundsen, et al., 2005; Smith, et al., 2005).

СМЕРНИЦЕ ЗА РАД СА ГЛУВИМ СПОРТИСТИМА

У поглављу које следи, желимо да представимо и растумачимо конкретне предлоге и смернице за рад са глувим спортистима. Неке од смерница смо пронашли у до сада прегледаној литератури, али неке смо додали или иновирали, како би указали на то да рад са глувим особама не изискује претеране напоре, већ само другачији и специфичнији приступ у коме би спортски стручњаци врло лако могли да се снађу. Како би се особама са оштећењем слуха осигурало нерестриктивно окружење, а самим тим и повећала њихова могућност партиципације у спортско-рекреативним активностима, неопходно је осмислити адекватан приступ овој популацији, затим употребити одговарајуће стратегије комуникације и познавати одговарајуће методе и технике поучавања и тренирања. Међу препознатљивим елементима културе глувих јесу знаковни језик, који се преферира и вреднује, и комуникација која се одвија лицем у лице, као и визуелни начин примања информација - посредством слика, филмова, дијаграма... (Грујић, 2017).

Најједноставније и најприродније споразумевање јесте споразумевање покретом. Покретом

се директно и природно исказују наше мисли, осећања и хтења. Сви покрети када се употребе у међуљудској комуникацији, носе одговарајућу поруку. Вештина преношења порука огледа се у начину држања тела, телесном ставу, покретима руку, главе, гестовима и изразима лица. Невербална комуникација чини равноправан део процеса комуникације, а понекад и преовлађујући. Невербална комуникација, комуникација покретом, често пружа више информација него сам говор, те га и употпуњује. Глуве и наглуве особе у свом споразумевању користе мимику, дактилологију и гест (знак). Гест је специфична људска активност. Он се још назива и кинетички говор и увек прати говор. Кинетички говор обухвата мимику, која се изражава покретима лица, пантомиму која се испољава покретима целог тела и гест путем кога се изражавају покрети руку. Врло често не-свено прибегавамо коришћењу геста и најчешће користимо природне, односно показне и имитирајуће гестове. Овакви гестови настају спонтано и директно упућују на бића, предмете, простор, битне карактеристике неке особе или појаве. У развоју глувих и наглувих особа геста је од посебног значаја. Глува особа је визуелни тип и све што сазнаје и доживљава чини путем вида. Оптичке слике које глува особа прима из спољашњег света су конкретне, директне, статичне или динамичне. Она развија гестовни говор на основу сопственог спонтаног кретања подражавања околине (Димић, Исаковић, 2018).

И спорт и језик глувих заснивају се на покрету, невербалној комуникацији и уопште кинетичком говору. Препознавање на нивоу покрета, олакшава проналажење заједничког језика између глувих и чујућих. Узимајући у обзир споменуто, контакт и базично споразумевање између стручњака из света спорта и глувих и наглувих спортиста не наилазе на непремостиве препреке. На добро постављеним темељима комуникације, њихово заједничко учешће и међусобно функционисање, у свим деловима спортског процеса, све је ближе стварању инклузивног спортског окружења.

Приликом прилагођавања спортских и рекреативних активности глувим особама, потребно је фокус усмерити ка адекватном одабиру начина комуникације са особом оштећеног слуха, односно ка примени знаковног језика или метода невербалне комуникације, односно екстралингвистичког и паралингвистичког система, који обухвата коришћење простора, покрете лица, тела, додир (Houinato, 2017). Због недостатка звучних стимулуса, у току тренинга у коме учествују глуве особе, погодно је користити различите визуел-

не стимулусе, попут заставица, слика, постера, паметних табли, конкретних предмета, модела, светлосних сигнала, као и ослањати се на метод демонстрације. Потребно је глувим особама омогућити перцепцију демонстрираних активности и вештина, како би разумели оно што је приказано. Демонстрација активности и моторичких задатака се морају понављати у континуитету, како би се омогућило разумевање захтева тренера и како би се лакше усвојили начини реализације спортских активности (Lieberman, 2017). Приликом усвајања репетитивних покрета, посебно је важно применити принцип поступности (Вуљанић, 2015).

Према (Reich & Lavy, 2009) наводе се неке од смерница које могу бити корисне у практичном раду са глувим особама, приликом прилагођавања спортских и рекреативних активности и усвајања нових садржаја : 1) успоставити контакт очима приликом разговора, како би особа могла да разуме налоге, чита са усана, као и перципира фацијалну експресију и гестикулацију; 2) приликом демонстрације активности, стајати наспрам групе (представљајући огледало), како би глуве особе боље перципирале демонстриране активности; 3) охрабривати учеснике; 4) како би се учеснику олакшала перцепција стимулуса и демонстрираних задатака, не кретати се око терена и у сали без преке потребе; 5) дозволити глувим особама да се крећу по терену или сали, не би ли самостално пронашли адекватну позицију, из које ће се укључити у тренажни процес; 6) захтеве и питања понављати, укључивати учеснике у активно тражење решења на постављене задатке, све то у складу са њиховим могућностима; 7) елиминисати ометајуће факторе, попут непотребних звучних стимулуса, неадекватне и непотребне опреме.

ЗАКЉУЧАК

Увидом у доступну литературу, закључујемо да је инклузивна перспектива спорта недовољно разрађена тематика у оквиру које се могу пронаћи само неке од смерница за стварање инклузивног спортског окружења. Успех који су глуви постигли у спорту упућује на то, да треба гледати изван контекста инвалидности и хендикепа, које им друштво намеће, због природе оштећења које имају. Оно на шта се треба фокусирати јесу начини стварања инклузивног окружења, као и континуирани развој смерница за рад са оваквим спортистима у корист суштинског спровођења социјалне инклузије. Инклузивни приступ глувима, када је у питању спорт, подразумева стварање услова и атмосфере, односно отварање могућности глувим особама да на равноправан начин, са популацијом чујућих, узму учешће у спортским и рекреативним активностима, догађајима, такмичењима и манифестацијама. Уочено је да водећу улогу у стварању подстицајног, а самим тим и инклузивног спортског окружења, имају спортски тренери. Сматрамо да је неопходно, да се у даљим истраживањима посвети више пажње спортским тренерима и њиховом доприносу у раду са глувим спортистима. Понуђене су и конкретне смернице за рад са глувим спортистима. Једна од кључних смерница јесте савладавање знаковног језика и успостављање комуникације између глувих и чујућих. Могућност развоја њиховог односа лежи у невербалној комуникацији. Такође, неопходно је користити различите визуелне стимулусе и ослањати се на метод демонстрације. Иако су у литератури пронађене и у раду описане извесне смернице, важно је стално подстицати контакте глувих и чујућих спортиста, јер из оваквих контаката могу иницирати иновативне смернице које би могле користити свим учесницима у свету спорта, а нарочито спортским тренерима, те и употпунити рад са глувим спортистима. Моћ социјалне инклузије допринела би и уклањању етикете „хендикепирани спортисти“ и укључивању глувих спортиста, као равноправних чланова, у свет спорта чујућих.

ЛИТЕРАТУРА

1. Açak, M., & Kaya, O. (2016). A Review of Self-Esteem of the Hearing Impaired Football Players. *Universal Journal of Educational Research*, 4(3), 524-530.
2. Арсић, Р. (2020). Спорт код деце са посебним освртом на глуве ученике у Србији. У М. Николић, М. Шешум, и И. Веселиновић (Ур.), *Специфичност оштећења слуха – нове тенденције тематски зборника радова*, (стр. 269-282). Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Издавачки центар Факултета (ИЦФ).
3. Vazou, S., Ntoumanis, N., & Duda, J. L. (2006). Predicting young athletes' motivational indices as a function of their perceptions of the coach-and peer-created climate. *Psychology of sport and exercise*, 7(2), 215-233.
4. Веселиновић, И., Славнић, С. (2015). *Увод у дефектологију*. Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
5. Вуљанић, А. (2015). Методолошке, дидактичке и остале посебности тренажног процеса са спорташима са оштећењем слуха. *Метдички обзори* 10 (2), 62-68.
6. Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2005). Categorization, recategorization, and intergroup bias. *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport*, 71-88.
7. Грујић, Н. (2017) *Комуницирање и идентитету глувих*, Универзитет у Београду - Факултет политичких наука, XII(39) 99–122, 10.5937/comman12-13369.
8. Darcy, S., Ollerton, J., & Grabowski, S. (2020). "Why Can't I Play?": Transdisciplinary Learnings for Children with Disability's Sport Participation. *Social inclusion*, 8(3), 209-223.
9. Devine, A., Carrol, A., Naivalu, S., Seru, S., Baker, S., Bayak-Bush, B., & Marella, M. (2017). They don't see my disability anymore' –The outcomes of sport for development programmes in the lives of people in the Pacific. *Journal of Sport for Development*, 5(8), 4-18.
10. Димић, Н., Исаковић, Љ. (2018). *О знаковном језику*. Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
11. Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Saguy, T. (2009). Commonality and the complexity of "we": Social attitudes and social change. *Personality and Social Psychology Review*, 13(1), 3-20.
12. Emerton, R. G., & Rothman, G. (1978). Attitudes towards Deafness: Hearing Students at a Hearing and Deaf College. *American Annals of the Deaf*, 123(5), 588–593.
13. Eminović, F., Nikić, R., Stojković, I., i Pacić, S. (2009). Attitudes toward inclusion of persons with disabilities in sport activities. *Sport Science*, 2(1), 72-77.
14. Еминовић, Ф. (2020). *Спорт и особе са инвалидитетом*. Београд. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
15. Жижих, Д., Јаслар, Д. (2014) *Смернице за рад са глувим и наглувим особама*. Београд. Градска организација Глувих Београд.
16. Карић, Ј. (2004). Ставови према укључивању деце са

- посебним потребама у редован систем образовања, *Настава и васпитање*, 1(142-146).
17. Касум, Г. (2015). *Спорт особа са инвалидитетом*. Факултет спорта и физичког васпитања.
  18. Kluwin, T. N., Stinson, M. S., & Colarossi, G. M. (2002). Social processes and outcomes of in-school contact between deaf and hearing peers. *Journal of deaf studies and deaf education*, 7(3), 200–213. <https://doi.org/10.1093/deafed/7.3.200>
  19. Кљајић, Д., Допсај, М., Еминовић, Ф., и Касум, Г. (2013). Спорт у рехабилитацији особа са инвалидитетом. *Здравствена заштита*, 42(3), 58-66.
  20. Lieberman, L. J. (2016). Hard of hearing, deaf, or deaf-blind. *J. Winnick, D. Porreta Adapted Physical Education and Sport, 6th ed., Champaign, IL: Human Kinetics*, 253-270.
  21. MacDonald, D. J., Côté, J., Eys, M., & Deakin, J. (2011). The role of enjoyment and motivational climate in relation to the personal development of team sport athletes. *The sport psychologist*, 25(1), 32-46.
  22. Martin, J. J. (2013). Benefits and barriers to physical activity for individuals with disabilities: a social-relational model of disability perspective. *Disability and rehabilitation*, 35(24), 2030-2037.
  23. McCarty, K. (2006). Full Inclusion: The Benefits and Disadvantages of Inclusive Schooling. An Overview. *Online Submission*.
  24. Mokušova, O., & Nemček, D. (2020). Position of sport in subjective quality of life of deaf people with different sport participation level. *Physical Culture and Sport*, 87(1-8). <https://doi.org/10.2478/pcssr-2020-0014>
  25. Nemček, D. (2017). Self-esteem analyses in people who are deaf or hard of hearing: a comparison between active and inactive individuals. *Physical Activity Review*, 5, 95-104.
  26. Nikolarazi, M., & de Reybekiel, N. (2001). A comparative study of children's attitudes towards deaf children, children in wheelchairs and blind children in Greece and in the UK. *European Journal of Special Needs Education*, 16(2), 167–182. <https://doi.org/10.1080/08856250110041090>
  27. Obradović, V. V. (2016). Специфичности културе глувих и наглувих особа у Србији. Докторска дисертација, Универзитет у Београду.
  28. Ommundsen, Y., Roberts, G. C., Lemyre, P. N., & Miller, B. W. (2005). Peer relationships in adolescent competitive soccer: Associations to perceived motivational climate, achievement goals and perfectionism. *Journal of sports sciences*, 23(9), 977-989.
  29. Padden, C., & Ramsey, C. (1993). Deaf culture and literacy. *American annals of the deaf*, 138(2), 96–99. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0623>
  30. Paić-Karega, P. (2019). *Provedba i evaluacija intervencije unapređenja socijalne inkluzije* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).
  31. Potić, S., Stanimirov, K., Đorđević, M., & Banković, S. (2014). Physical-recreational activities and persons with disability. *TIMS. Acta*, 8(1), 71-80.
  32. Radoman, V. (1995). Empirijsko istraživanje stavova prema različitim hendikepima, naročito prema gluvoći i prema gluvima. *Beogradska defektološka škola*, 38(1), 106-113.
  33. Reich, L. M., & Lavay, B. (2009). Physical education and sport adaptations for students who are hard of hearing. *Journal of physical education, recreation & dance*, 80(3), 38-49.
  34. Romstein, K. (2010). Epistemološki pristup inkluziji. *Pedagogijska istraživanja*, 7(1), 85-92.
  35. Simpican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in developmental disabilities*, 38, 18-29. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.10.008>
  36. Schailleé, H., Theeboom, M., & Van Cauwenberg, J. (2017). Peer- and Coach-Created Motivational Climates in Youth Sport: Implications for Positive Youth Development of Disadvantaged Girls. *Social Inclusion*, 5(2), 163–178. <https://doi.org/10.17645/si.v5i2.870>
  37. Smith, S. L., Fry, M. D., Ethington, C. A., & Li, Y. (2005). The effect of female athletes' perceptions of their coaches' behaviors on their perceptions of the motivational climate. *Journal of Applied Sport Psychology*, 17(2), 170-177.
  38. Fasting, K., Chroni, S., & Knorre, N. (2014). The experiences of sexual harassment in sport and education among European female sports science students. *Sport, Education and Society*, 19(2), 115-130.
  39. Furnham, A.F., & Lane, S. (1984). Actual and perceived attitudes towards deafness. *Psychological medicine*, 14(2), 417-423.
  40. Halliburton, A. L., & Weiss, M. R. (2002). Sources of competence information and perceived motivational climate among adolescent female gymnasts varying in skill level. *Journal of sport and exercise psychology*, 24(4), 396-419.
  41. Houinato, C. (2017). V Sports: An Even Ground for Deaf Athletes.
  42. Cambra, C (2002). Acceptance of deaf students by hearing students in regular classrooms. *American Annals of the Deaf*, 147(1), 38-45.
  43. Crnković, I. i Rukavina, M. (2013). Sport i unapređenje kvalitete života kod osoba s invaliditetom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49 (1), 12-24.
  44. Cumming, S. P., Smoll, F. L., Smith, R. E., & Grossbard, J. R. (2007). Is winning everything? The relative contributions of motivational climate and won-lost percentage in youth sports. *Journal of applied sport psychology*, 19(3), 322-336
  45. Weiss, M. R., Amorose, A. J., & Wilko, A. M. (2009). Coaching behaviors, motivational climate, and psychosocial outcomes among female adolescent athletes. *Pediatric exercise science*, 21(4), 475-492.

Примљен: 23.08. 2022.

Прихваћен: 01.12. 2022.

Online објављен: 07.12. 2022.

GUIDELINES FOR WORKING WITH DEAF ATHLETES

PAUTAS PARA TRABAJAR CON ATLETAS SORDOS

Milena Kordić, Jasmina Karić

Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, Serbia

Abstract

The work was created with the desire to familiarize experts from the world of sports with the phenomenon of deafness and the culture that has developed within it. Sports occupy a special place in the Deaf community and culture. For this reason, the importance of sports activities for the deaf was emphasized and attention was focused on the contribution of the deaf in the world of sports, which developed within the phenomenon of deafness. The social role of sport and its importance in the implementation of social inclusion were especially emphasized. **The aim** of the work is to analyze the available literature in the period from 2000-2022 to determine how developed the inclusive perspective of sports is in the context of social change, such as acculturation, and to offer concrete guidelines that would facilitate familiarity and, therefore, acceptance of the peculiarities and values of Deaf culture. The following search engines were used for the literature search: Ebscohost, ScienceDirect, Wiley Inter Science and SpringerLink, KoBSON, Google Scholar. **The results** obtained from the review of the literature indicate the importance of the role of sports coaches in creating a stimulating climate, as well as that sports provide great opportunities in leveling the differences that place deafness and Deaf culture in the context of handicaps. Specific guidelines are listed and described, which not only serve to introduce sports experts to the deaf, but also to enrich the work in the world of sports, which also leads to the essential realization of social inclusion.

Key words : DEAFNESS / SPORTS / INCLUSION / GUIDELINES

Resumen

La obra nace con la voluntad de acercar a los expertos del mundo del deporte al fenómeno de la sordera y la cultura que se ha desarrollado en ella. Los deportes ocupan un lugar especial en la comunidad y cultura de las personas sordas. Por ello, se resaltó la importancia de las actividades deportivas para sordos y se centró la atención en la contribución de los sordos en el mundo del deporte, que se desarrollaba dentro del fenómeno, como es la sordera. Se hizo especial hincapié en el papel social del deporte y su importancia en la implementación de la inclusión social. El objetivo del trabajo es determinar por análisis de la literatura disponible del período 2000-2022 en qué medida se desarrolló la perspectiva inclusiva del deporte en el contexto del cambio social, como es la aculturación y ofrecer pautas específicas que faciliten la familiarización, y por tanto la aceptación de las peculiaridades y valores de la cultura de los sordos. Para la búsqueda bibliográfica se utilizaron los siguientes navegadores: Ebscohost, ScienceDirect, Wiley Inter Science y SpringerLink, KoBSON, Google Scholar. Los resultados de la revisión de la literatura indican la importancia del papel de los entrenadores deportivos en la creación de un clima estimulante, así como que los deportes brindan grandes oportunidades para nivelar las diferencias que ubican la sordera y la cultura sorda en el contexto de las discapacidades. Se enumeraron y describieron pautas específicas, que no solo sirven para acercar a los expertos deportivos a los sordos, sino también para enriquecer el trabajo en el mundo del deporte, lo que al mismo tiempo conduce a la realización esencial de la inclusión social.

Palabras clave: SORDERA / DEPORTE / INCLUSIÓN / PAUTAS

INTRODUCTION

Deafness is considered to be any case of total or practical deafness in which this condition of hearing causes limitation of speech perception as well as communication abilities of a person. Total deafness implies a complete loss of hearing where a person cannot establish contact with sound even with the strongest amplification, while in practical deafness there are minimal hearing remnants, but even with the help of hearing aids they cannot be used and enable the perception and development of speech (Veselinović & Slavnić, 2015).

The limitation in gaining experiences through verbal messages led deaf people to develop other forms of communication through non-verbal communication: sign language and then the use of the finger alphabet (dactylogogy), mimicry and lip reading. Sign language is a natural means of expression that enables deaf people to acquire communicative, cognitive and creative experiences (Dimić & Isaković, 2018).

The term “deaf culture” is used to identify a set of beliefs, behaviors and a common language used by a group of deaf people. Deaf culture is a social, collective and creative force based on sign language. It is based on gestural speech, which members of this culture use in communication, social protocols, play, socializing, art, sports. Deaf culture is a positive term that emphasizes dignity and social identity in contrast to the terms hearing-impaired, deaf, and hard-of-hearing, which do not convey any particular pride or sense of community (Padden, 1993). The Deaf community is a diverse minority cultural and linguistic community that includes an extensive network of social, political, religious, artistic and sports groups (Žižić & Jaslar, 2014). Deaf communities are best understood as linguistic minorities rather than disability groups. After long debates, the European Union of the Deaf (EUD) decided that the linguistic field of deafness can be linked to the point of view of disability, and announced that both definitions are applicable and valid: the deaf see themselves as a cultural and linguistic minority. But at the same time, they face obstacles imposed by society, they suffer from lack of accessibility, and therefore they are also “disabled”. (EUD 1997:109, as cited in Obradović, 2016).

By reviewing the literature, we see that sport is an extremely important means of communication. Sport is a source of information of public and scientific importance, which contributes to improving the position of people with disabilities (Martin, 2013). Considering that communication between people is communication, information and exchange of thoughts, and that it is precisely this that is endangered in deaf peo-

ple, sport appears as a good medium for overcoming it. Communication includes, in addition to auditory, visual and kinesthetic communication, that is, spheres in which deaf people are not hindered and can use (Arsić, 2013).

Sport is a phenomenon whose positive effects contributes to raising the quality of life not only for people without disabilities but also for those with disabilities. Practicing sports activities improves physical health, mental state, degree of independence, and social relationships (Eminović, 2020). These activities are of far-reaching importance for psychophysical adjustment, for overcoming the personal feeling of incapacity, for social reintegration, for feeling strength and ability to live with the knowledge that disability does not mean incapacity (Kljajić et al., 2013).

In addition to highlighting the social role of sport and its importance in the implementation of social inclusion, **the aim** of the work is to analyze the available literature in the period from 2000-2022 to determine how elaborate the inclusive perspective of sport is in the context of social change, what is acculturation, and to offer concrete guidelines that would facilitate getting to know and therefore accepting the peculiarities and values of Deaf culture.

THE IMPORTANCE OF SPORTS FOR DEAF PEOPLE

Research has shown that deaf and hard of hearing athletes take their participation in sports activities to a new and completely different level. Professional and recreational deaf and hard-of-hearing athletes, by their commitment to sports and sports activities as well as their promotion, create a favorable social atmosphere in which other deaf and hard-of-hearing people can join and achieve social interactions in the way and in the environment that is most natural to them. In such an environment, they can communicate in Sign Language, receive psychological support, become sportsmen, sports directors, managers, and audiences. Active involvement in such a community raises their level of self-confidence, self-esteem and strengthens their identity. In addition, participation in various sports activities and competitions provide an opportunity for deaf and hard of hearing people to overcome psychological and physical problems as well as to raise the level of subjective experience of the quality of life (Nemček, 2020).

When it comes to deaf and hard of hearing people, it was found that participation in sports activities leads to improvements in all domains of quality of life and they achieve higher scores compared to people with

some other type of disability (Nemček, 2020). When it comes to domains of quality of life, deaf and hard of hearing respondents achieved the best results in the domain of mental health, in the domain of physical health, satisfaction with the environment and finally achieved the weakest results in the domain of social relations. Weaker results in the domain of social relations could be attributed to barriers in communication that deaf and hard of hearing people encounter due to the inability to use oral speech, but also the lack of understanding of Sign language by hearing people (Crnković and Rukavina, 2012). Also, research results have shown that sports-active deaf and hard-of-hearing people have a higher level of self-esteem than those who are not, and that playing sports generally has a positive effect on their self-esteem (Nemček, 2017; Ačak & Kaja, 2016).

THE CONTRIBUTION OF THE DEAF IN THE WORLD OF SPORTS

The first sports associations and competitions of the deaf appeared as a result of individual interests of the deaf in certain sports, and the competitions of the deaf developed as sports games of a mass character and high-quality competitions. The first clubs for the deaf appeared in 1888 in Berlin, and in 1922 the World Organization for Deaf Sports was founded. The Sports Association of the Deaf was founded in 1953 (Kasum, 2015).

The Olympics for the hearing impaired has a long tradition. The first summer games were held back in 1924 and were organized by the International Sports Committee for the Deaf. Later, in 1949, the first Winter Games for the hearing impaired were held. The vision of organizing the "International Silent Games", as the Olympic Games for the Deaf used to be called, is aimed at bringing together athletes with hearing impairments, in order to spread sportsmanship and exchange experiences through sports competitions. The Games have been held every fourth year since their inception, with exceptions, when they were not held during the Second World War. The very name of the Games for the Hearing Impaired has changed several times. In the period from their foundation to the summer games held in Belgrade in 1969, the games were held under the name "International Silent Games". The Winter Games had this name until 1967. In the period from 1969 to 1997 for the summer games, and from 1971 to 1999 for the winter games, the Games were called the "World Deaf Games". At the beginning of the 21st century, in 2003, the name of the games

was changed to the current name - Olympic Games of the Deaf (Eminović, 2020).

Due to the nature of the impairment, as well as the way the deaf function, we can understand the reasons and the need for organizing this international, elite sporting event. The deaf see themselves as a special cultural population and community, which is powerful enough and capable of organizing its own sports events, in all categories and at all levels, and in accordance with its own cultural seal-deafness. Since its establishment, the International Sports Committee for Deaf People has been trying to follow three basic goals: 1) Development and control of physical education in general and sports through practice, especially for deaf people; 2) Promotion of relations between countries that are involved in the promotion of sports for deaf people, and which, through their influence, initiate and provide guidelines for the development of sports in countries where sports are at a lower level; 3) Supervise and organize the celebration of the World (Olympic) Deaf Games, world and regional competitions (Eminović, 2020).

With the Deaf Olympics, special emphasis is placed on ways of communication and the necessary types of support during the competition. Competitors with hearing impairment are characterized by the absence of physical disability, and the only thing that distinguishes them from competitors without impairment is the way of communication and perception of sounds in the environment (Kasum, 2015). What we can conclude is that the sports in which people with hearing loss participate do not differ significantly from the sports intended for the typical population. Adaptations and changes are minimal, and refer to alternative methods that suggest the beginning and flow of the game. At sports competitions, sound signals are replaced by light and other visual signals and symbols. The sports represented at the summer competitions are: athletics, badminton, basketball, beach volleyball, bowling, football, cycling, handball, judo, karate, golf, mountain biking, archery, swimming, tennis, table tennis, taekwondo, volleyball, wrestling (free and Greco-Roman style). At the Winter Olympics, athletes compete in alpine skiing, cross-country skiing, curling, ice hockey and snowboarding. Teams from Serbia participated in the Deaf Olympic Games in Taipei in 2009, Sofia in 2013 and Samsun in 2017, with a total of 55 competitors in individual and team competitions. The total number of medals won is three, one gold and two bronze (Eminović, 2020).

AN INCLUSIVE PERSPECTIVE OF SPORTS

The success that deaf people have achieved in sports suggests that we should look beyond the context of disability and handicaps that society imposes on them due to the nature of their impairments. What should be focused on are the ways of creating an inclusive environment as well as the development of guidelines for working with such athletes in favor of the essential implementation of social inclusion.

By reviewing the literature, we came across a large number of authors who studied the social role of sport, especially in the context of creating an inclusive environment. Playing sports is based on a voluntary basis and in accordance with personal affinities. Sport is characterized by complex cultural processes, based on social solidarity, rationalization, identity, environment, aesthetic regulations. It is emphasized that sport played a significant role in the fight for equality. People with disabilities, like other people, have different needs, desires and goals, but also the need to participate in sports (Eminović et al., 2009).

In order to ensure equal participation in sports and recreation, it is necessary to treat each individual with respect, to refrain from all forms of communication, contact, action or behavior that can be considered offensive (Fasting, 2014). By including people with disabilities in the world of sports and recreation, by achieving certain positive results, it is possible to reduce the passive attitudes of the general population, which refer to the claims that people with disabilities are not able to achieve significant success and become independent (Martin, 2013).

The participation of people with disabilities in sports and recreational activities correlates to the highest extent with the quality of life, therefore it is necessary to increase the number of sports and recreational services that the community offers to this population. Disability itself, regardless of the type and causes of its occurrence, significantly affects the quality of life, which is not only the result of rehabilitation, treatment and care, but also the process of satisfying needs, realizing interests, own choices and aspirations, as well as human abilities in a changing society (Potic et al., 2014).

Sport encourages the integration of people with disabilities, both in everyday life and in the field of work, focusing on their abilities and opportunities, not on difficulties, and reducing the rate of negative attitudes in the social community (Devine et al., 2017).

Inclusion is most often interpreted as "inclusion", joining the majority, which makes assimilation inevitable. However, inclusion essentially actually represents active participation in social flows and not passive join-

ing of an individual to society (Romstein, 2010).

Social inclusion essentially means that all individuals must be given opportunities and freedom to fulfill their social role, as well as to be trusted by other individuals to fulfill it. An individual should have the feeling that they are accepted, that is, that they belong and contribute to their community. Accordingly, interpersonal relations and participation in the life of the social community are cited as two main aspects of achieving social inclusion, which constantly overlap and complement each other (Simplican et al., 2015).

Precisely because social inclusion is achieved through relationships with others, it does not only happen on a personal level, but must also happen on a global level. However, in order for it to take place at that level, it must first take place at the individual, interpersonal, organizational and community levels. Although it often happens that a person accepts themselves, the first obstacle that is placed in front of them is that of social relations. A person, due to a lack of their own ability to establish relationships with others, and due to the attitudes of others, is often rejected and cannot progress towards social inclusion, acceptance and fulfillment of his potential. Precisely because of this, it is necessary to work on raising awareness of the environment from the very beginning, especially of peers, so that the individual has the best possible quality of life and can progress as far as possible. Social inclusion does not only contribute to people with disabilities, but also to every participant in that process, because it increases tolerance, opens perspectives and creates a stronger and better quality kind of society (Karega - Paić, 2019).

The participation of children with disabilities in sports with the typical population can be increased if members of society, especially sports organizations and clubs, schools and parents of children with disabilities, rely on the social model and jointly participate in the creation of such an environment, which will offer these children as wide a range of options as possible for the inclusion of sports and recreational activities. The offer of those options should be in accordance with the capabilities and interests of those children and not be subject to limitations of a personal or social nature (Darcy et al., 2020).

SOCIAL INCLUSION OF THE DEAF THROUGH SPORTS

Based on the previously presented from the reviewed literature, we arrive at certain premises that should guide the development of social inclusion of the deaf through sports, as well as orientate on specific guidelines that would enable work with deaf athletes

in this process. Social inclusion of the deaf through sports basically means creating the conditions and atmosphere in which deaf people will be able to pursue their interests and needs, realize their sporting potential and present their culture. An inclusive approach to the deaf, when it comes to sports, means opening up opportunities for deaf people to take part in sports and recreational activities, events, competitions and manifestations on an equal basis with the hearing population. Therefore, it is necessary to organize a meeting of deaf and hearing athletes and enable their mutual cooperation without segregation frameworks and barriers, which further leads to the implementation of a new culture in the hearing population as well as the enrichment of sports teams and organizations with new, equally capable and prepared athletes (deaf athletes).

Of course, we must not forget and emphasize that we should respect the community and culture of the Deaf, i.e. their integrity and existence, as well as their decision to participate in sports and recreational activities and events within the framework of associations, organizations and the Olympic Games for the Deaf.

What we want to emphasize is that the idea of including deaf athletes in the world of hearing sports is based on the meeting of two cultures, their coexistence, mutual acquaintance, exchange of values, acceptance, cooperation. The goal is that the social inclusion of the deaf through sports goes in two directions. One direction should lead us to the point that deaf people are not seen as handicapped persons and that their sensory deficiency is not put in the foreground, but that they are perceived as unique persons, who have their own specificities and who are equally dexterous and capable of participate equally in sports with hearing impairment. Deaf people should feel safe and free to be who they are and to participate in sports with full support and acceptance from the society in which they engage in their chosen sports activities. The second direction is aimed at encouraging the hearing population to change the way and culture of thinking with an emphasis on accepting what is specific and different. Therefore, social inclusion must flow in both directions, from the deaf population to the hearing population and vice versa from the hearing population to the deaf population with the active participation of both sides. In order for the mentioned ideas to be launched and come to life, as well as for essential changes to occur, we believe that we should start with smaller, crucial steps, from basic problems such as the attitudes and relationship of the hearing population to the deaf population.

What characterizes research on attitudes towards deaf people are the fairly consistent results that speak of the existence of neutral or even predominantly positive attitudes towards this group of people, as well as

the fact that these attitudes are more positive than attitudes towards people with other types of disabilities (Cambra, 2002; Emerton and Rothman, 1977; Furnham and Lane, 1984; Kluwin et al., 2002; Nikolarazi and De Reybekiel, 2001; Radoman, 1995).

Namely, similarities and differences, as well as strengths and weaknesses of members of different social groups, should be highlighted. The highest degree of generalization of positive changes in attitudes to other members of the further group is possible with this approach to marginalized groups (Dovidio et al., 2009; Gaertner & Dovidio, 2005).

THE ROLE OF COACHES IN CREATING AN INCLUSIVE SPORTS ENVIRONMENT

We believe that the main guideline for working with deaf athletes, which should be followed by all others, is precisely the creation of an inclusive or motivational sports environment. Existing research gives us insight into how important it is for sports coaches to participate in creating a stimulating atmosphere in which all athletes, regardless of whether they belong to a marginalized group or not, will feel the freedom to develop every aspect of their personality. The motivational environment created by sports coaches is one of the very important factors that influence whether young people will participate in sports and recreational activities and whether they will experience them as a positive or negative experience (Schailée et al., 2017).

The benefits of the motivational environment that sports coaches create together with peers from the team are reflected in the fact that athletes enjoy sports activities more, achieve a better connection with sports coaches and achieve enviable results (Cumming et al., 2007; MacDonald et al., 2011; Weiss et al., 2009). Sports coaches who are more oriented towards creating a motivational environment help athletes to start their internal motivation, to express their competences with more confidence, especially in sports and encourage them to invest more effort (Weiss, et al., 2009; Vazou et al. , 2006; Halliburton & Weiss, 2002). The fact that athletes strengthen and improve personal and social skills, define their goals more clearly and take initiatives with greater desire and certainty is highlighted as an advantage (MacDonald et al. 2011).

On the other hand, sports coaches who are oriented towards creating a sports environment where the priority is results and achievements and not the personal progress of athletes cause negative reactions in the team. Conflicts arise between athletes and create a negative attitude and aversion towards the coach and towards sports activities (Ommundsen et al., 2005; Smith et al., 2005).

GUIDELINES FOR WORKING WITH DEAF ATHLETES

In the following chapter, we would like to present and interpret specific proposals and guidelines for working with deaf athletes. We have found some of the guidelines in the literature reviewed so far, but we have added or innovated some, in order to indicate that working with deaf people does not require excessive efforts, but only a different and more specific approach in which sports experts could very easily find their way. In order to ensure a non-restrictive environment for people with hearing impairment, and thus increase their possibility of participation in sports and recreational activities, it is necessary to design an adequate approach to this population, use appropriate communication strategies and know appropriate teaching and training methods and techniques. Among the recognizable elements of Deaf culture are sign language, which is preferred and valued, and face-to-face communication, as well as the visual way of receiving information (through pictures, films, diagrams, etc.) (Grujić, 2017).

The simplest and most natural communication is communication through movement. Movement directly and naturally expresses our thoughts, feelings and desires. All movements, when used in interpersonal communication, carry a corresponding message. The skill of conveying messages is reflected in the manner of holding the body, body posture, hand and head movements, gestures and facial expressions. Non-verbal communication is an equal part of the communication process and sometimes even predominant. Non-verbal communication, movement communication, often provides more information than speech itself and complements it. Deaf and hard of hearing people use mimicry, typing and gesture (sign) in their communication. Gesture is a specific human activity. It is also called kinetic speech and always follows speech. Kinetic speech includes mime, which is expressed by facial movements, pantomime, which is expressed by movements of the whole body, and gesture, which is expressed by hand movements. Very often we unconsciously resort to the use of gestures and most often we use natural, i.e. demonstrative and imitative gestures. Such gestures arise spontaneously and directly refer to beings, objects, space, essential characteristics of a person or phenomenon. In the development of deaf and hard of hearing people, gesture is of particular importance. A deaf person is a visual type and everything they learn and experience is done through sight. Optical images that a deaf person receives from the outside world are concrete, direct, static or dynamic. They develop gestural speech based on their own spontaneous movement imitating the environment (Dimić & Isaković, 2018).

Both sports and deaf language are based on movement, non-verbal communication and kinetic speech in general. Gesture-level recognition facilitates finding a common language between the deaf and the hearing. Taking into account the above, contact and basic communication between experts from the world of sports and deaf and hard of hearing athletes do not encounter insurmountable obstacles. On well-laid foundations of communication, their joint participation and mutual functioning, in all parts of the sports process, is getting closer to creating an inclusive sports environment.

When adapting sports and recreational activities to deaf people, it is necessary to direct the focus towards an adequate selection of communication methods with a hearing impaired person, i.e. towards the application of sign language or methods of non-verbal communication, i.e. the extralinguistic and paralinguistic system, which includes the use of space, facial and body movements, touch (Houinato, 2017). Due to the lack of sound stimuli, during training in which deaf people participate, it is convenient to use different visual stimuli such as flags, pictures, posters, smart boards, concrete objects, models, light signals, as well as to rely on the demonstration method. It is necessary to enable deaf people to perceive the demonstrated activities and skills in order to understand what is shown. The demonstration of activity and motor tasks must be repeated continuously in order to enable the understanding of the trainer's requirements and to facilitate the adoption of ways of implementing sports activities (Lieberman, 2017). When adopting repetitive movements, it is especially important to apply the principle of gradualness (Vuljanić, 2015).

Reich & Lavay (2009) state some of the guidelines that can be useful in practical work with deaf people when adapting sports and recreational activities and adopting new content: 1) Establish eye contact when talking, so that the person can understand orders, read lips as well as perceives facial expression and gesticulation; 2) When demonstrating activities, stand in front of the group (representing a mirror), so that deaf people can better perceive the demonstrated activities; 3) Encourage the participants; 4) In order to make it easier for the participant to perceive both the stimuli and the demonstrated tasks, do not move around the field and in the hall without immediate need; 5) Allow deaf people to move around the field or hall, in order to find an adequate position from which to participate in the training process; 6) Repeat requests and questions, involve participants in actively searching for solutions to the tasks set, all in accordance with their capabilities; 7) Eliminate distracting factors such as unnecessary sound stimuli, inadequate and unnecessary equipment.

CONCLUSION

By looking at the available literature, we conclude that the inclusive perspective of sports is an insufficiently elaborated topic, within which only some of the guidelines for creating an inclusive sports environment can be found. The success that deaf people have achieved in sports suggests that we should look beyond the context of disability and handicaps that society imposes on them due to the nature of their impairments. What should be focused on are the ways of creating an inclusive environment as well as the continuous development of guidelines for working with such athletes in favor of the essential implementation of social inclusion, so they can in an equal way, with the hearing population, take part in sports and recreational activities, events, competitions and manifestations. We believe that it is necessary to pay more attention to sports coaches and their contribution in working with deaf athletes in further research. Specific guidelines for working with deaf athletes are also offered. One of the key guidelines is mastering sign language and establishing communication between the deaf and the hearing. The possibility of developing their relationship lies in non-verbal communication. It is also necessary to use different visual stimuli and rely on the demonstration method. Although certain guidelines were found in the literature and described in the paper, it is important to constantly encourage contacts between deaf and hearing athletes, because from such contacts, innovative guidelines can be initiated that could benefit all participants in the world of sports, especially sports coaches, and complement the work with the deaf athletes.

The power of social inclusion would contribute to the removal of the label “disabled athletes” and to the inclusion of deaf athletes as equal members in the world of hearing sports.

REFERENCES

- Açak, M., & Kaya, O. (2016). A Review of Self-Esteem of the Hearing Impaired Football Players. *Universal Journal of Educational Research*, 4 (3), 524-530.
- Arsić, R. (2020). Children's sports with a special focus on deaf students in Serbia. THE MIND. Nikolić, M. Sesum, and I. Veselinović (Ed.), *Specificity of hearing impairment - new trends in thematic collections of papers*, (pp. 269-282). University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Publishing Center of the Faculty (ICF).
- Vazou, S., Ntoumanis, N., & Duda, JL (2006). Predicting young athletes' motivational indices as a function of their perceptions of the coach- and peer-created climate. *Psychology of sport and exercise*, 7 (2), 215-233.
- Veselinović I., Slavnić S. (2015). *Introduction to defectology*. Faculty of Special Education and Rehabilitation.
- Vuljanic A. (2015). Methodological, didactic and other peculiarities of the training process with athletes with hearing impairment. *Medical Perspectives* 10 (2), 62-68.
- Gaertner, SL, & Dovidio, JF (2005). Categorization, recategorization, and intergroup bias. *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport*, 71-88.
- Grujić N. (2017) *Communication and identities of the deaf*, University of Belgrade - Faculty of Political Sciences, XII(39) 99–122, 10.5937/comman12-13369.
- Darcy, S., Ollerton, J., & Grabowski, S. (2020). “Why Can't I Play?": Transdisciplinary Learnings for Children with Disability's Sport Participation. *Social inclusion*, 8 (3), 209-223.
- Devine, A., Carrol, A., Naivalu, S., Seru, S., Baker, S., Bayak-Bush, B., & Marella, M. (2017). They don't see my disability anymore'—The outcomes of sport for development programs in the lives of people in the Pacific. *Journal of Sport for Development*, 5 (8), 4-18.
- Dimić N., Isaković Lj. (2018). *About sign language*. Faculty of Special Education and Rehabilitation.
- Dovidio, JF, Gaertner, SL, & Saguy, T. (2009). Commonality and the complexity of “we”: Social attitudes and social change. *Personality and Social Psychology Review*, 13 (1), 3-20.
- Emerton, RG, & Rothman, G. (1978). Attitudes Towards Deafness: Hearing Students at a Hearing and Deaf College. *American Annals of the Deaf*, 123 (5), 588–593.
- Eminović F., Nikić R., Stojković I., and Pacić S. (2009). Attitudes towards inclusion of persons with disabilities in sports activities. *Sport Science*, 2 (1), 72-77.
- Eminović, F. (2020). *Sport and people with disabilities*. Faculty of Special Education and Rehabilitation.
- Žižić D., Jaslar D. (2014) *Guidelines for working with deaf and hard of hearing people*, Belgrade City Organization of the Deaf.
- Paić-Karega, P. (2019). *Implementation and evaluation of the intervention to improve social inclusion* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).
- Karić, J. (2004). Attitudes towards the inclusion of children with special needs in the regular education system, *Teaching and Education*, 1 (142-146).
- Kasum, G. (2015). *Sport of people with disabilities*. Faculty of Sport and Physical Education.
- Kluwin, TN, Stinson, MS, & Colarossi, GM (2002). Social processes and outcomes of in-school contact between deaf and hearing peers. *Journal of deaf studies and deaf education*, 7 (3), 200–213. <https://doi.org/10.1093/deafed/7.3.200>
- Kljajić, D., Dopsaj, M., Eminović, F., and Kasum, G. (2013). Sport in the rehabilitation of persons with disabilities. *Health care*, 42 (3), 58-66.

21. Lieberman, LJ (2016). Hard of hearing, deaf, or deaf-blind. *J. Winnick, D. Porreta Adapted Physical Education and Sport, 6th ed., Champaign, IL.: Human Kinetics*, 253-270.
22. MacDonald, DJ, Côté, J., Eys, M., & Deakin, J. (2011). The role of enjoyment and motivational climate in relation to the personal development of team sport athletes. *The sport psychologist*, 25 (1), 32-46.
23. Martin, JJ (2013). Benefits and barriers to physical activity for individuals with disabilities: a social-relational model of disability perspective. *Disability and rehabilitation*, 35 (24), 2030-2037.
24. McCarty, K. (2006). Full Inclusion: The Benefits and Disadvantages of Inclusive Schooling. An Overview. *Online Submission*.
25. Mokušova, O., & Nemček, D. (2020). Position of sport in subjective quality of life of deaf people with different sport participation level. *Physical Culture and Sport*, 87 (1-8). <https://doi.org/10.2478/pccsr-2020-0014>
26. Nemček, D. (2017). Self-esteem analyzes in people who are deaf or hard of hearing: a comparison between active and inactive individuals. *Physical Activity Review*, 5, 95-104.
27. Nikolarazi, M., & de Reybekiel, N. (2001). A comparative study of children's attitudes towards deaf children, children in wheelchairs and blind children in Greece and in the UK. *European Journal of Special Needs Education*, 16 (2), 167-182. <https://doi.org/10.1080/08856250110041090>.
28. Obradović, VV (2016). Specificities of the culture of deaf and hard of hearing people in Serbia. *University of Belgrade*.
29. Ommundsen, Y., Roberts, GC, Lemyre, PN, & Miller, BW (2005). Peer relationships in adolescent competitive soccer: Associations to perceived motivational climate, achievement goals and perfectionism. *Journal of sports sciences*, 23 (9), 977-989.
30. Padden, C., & Ramsey, C. (1993). Deaf culture and literacy. *American annals of the deaf*, 138 (2), 96-99. <https://doi.org/10.1353/aad.2012.0623>
31. Paić-Karega, P. (2019). *Implementation and evaluation of the intervention to improve social inclusion* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).
32. Potić, S., Stanimirov, K., Đorđević, M., & Banković, S. (2014). Physical-recreational activities and persons with disabilities. *TIMS. Acta*, 8 (1), 71-80.
33. Radoman, V. (1995). Empirical research of attitudes towards different handicaps, especially towards deafness and the deaf. *Belgrade Special Education School*, 38 (1), 106-113.
34. Reich, LM, & Lavay, B. (2009). Physical education and sport adaptations for students who are hard of hearing. *Journal of physical education, recreation & dance*, 80 (3), 38-49.
35. Romstein, K. (2010). Epistemological approach to inclusion. *Pedagogical research*, 7 (1), 85-92.
36. Simpican, SC, Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in developmental disabilities*, 38, 18-29. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.10.008>
37. Schaille, H., Theeboom, M., & Van Cauwenberg, J. (2017). Peer- and Coach-Created Motivational Climates in Youth Sport: Implications for Positive Youth Development of Disadvantaged Girls. *Social Inclusion*, 5 (2), 163-178. <https://doi.org/10.17645/si.v5i2.870>
38. Smith, S. L., Fry, M. D., Ethington, C. A., & Li, Y. (2005). The effect of female athletes' perceptions of their coaches' behaviors on their perceptions of the motivational climate. *Journal of Applied Sport Psychology*, 17(2), 170-177.
39. Fasting, K., Chroni, S., & Knorre, N. (2014). The experiences of sexual harassment in sport and education among European female sports science students. *Sport, Education and Society*, 19 (2), 115-130.
40. Furnham, AF, & Lane, S. (1984). Actual and perceived attitudes towards deafness. *Psychological medicine*, 14(2), 417-423.
41. Halliburton, AL, & Weiss, MR (2002). Sources of competence information and perceived motivational climate among adolescent female gymnasts varying in skill level. *Journal of sport and exercise psychology*, 24 (4), 396-419.
42. Houinato, C. (2017). V Sports: An Even Ground for Deaf Athletes.
43. Cambra, C (2002). Acceptance of deaf students by hearing students in regular classrooms. *American Annals of the Deaf*, 147 (1), 38-45.
44. Crnković, I. and Rukavina, M. (2013). Sport and improving the quality of life for people with disabilities. *Croatian Review of Rehabilitation Research*, 49 (1), 12-24.
45. Cumming, SP, Smoll, FL, Smith, RE, & Grossbard, JR (2007). Is winning everything? The relative contributions of motivational climate and won-lost percentage in youth sports. *Journal of applied sport psychology*, 19 (3), 322-336
46. Weiss, MR, Amorose, AJ, & Wilko, AM (2009). Coaching behaviors, motivational climate, and psychosocial outcomes among female adolescent athletes. *Pediatric exercise science*, 21 (4), 475-492.

Submitted: 23.08. 2022.

Accepted: 01.12. 2022

Published Online First: 07.12. 2022